

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗАЙЦЕВА Марія Василівна

УДК 327 (1-67 БРІКС)

**ВЗАЄМОДІЯ КРАЇН БРІКС У ПОСТЫПОЛЯРНОМУ СВІТІ:
СТРУКТУРА, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем
та глобального розвитку

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
РИЖКОВ Микола Миколайович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Інститут міжнародних відносин,
завідувач кафедри міжнародної інформації

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ШЕВЧУК Олександр Володимирович,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
декан факультету політичних наук

кандидат політичних наук,
КОБЗАРЕНКО Андрій Миколайович,
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні,
політичний аналітик

Захист відбудеться «15» червня 2016 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.29 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розісланий «27» квітня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Б. Белоусова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми дослідження визначається динамічними процесами трансформації сучасної системи міжнародних відносин, в якій істотного впливу набувають неформальні структури, які створюють нові можливості для політичного представництва провідних міжнародних акторів у сучасному глобальному середовищі. В ієрархії акторів міжнародних відносин, що відображає їхню фактичну диференціацію з погляду можливостей впливу на міжнародну систему, БРІКС розглядається як форум міжнародного співробітництва за окремими найбільш перспективними напрямками глобального управління. Потенціал розвитку БРІКС як неформальної структури наразі визначається загальними цілями взаємодії країн у політичній, економічній та безпековій сферах у форматі об'єднання, а також через потенційне залучення до співпраці інших держав, що в перспективі сприятиме підвищенню ролі БРІКС у світових міжнародно-політичних процесах. Водночас країни неформального об'єднання БРІКС мають значні відмінності за географічним положенням, політичним ладом, соціоекономічним та культурним розвитком, що виокремлює особливості формування і вибір національних пріоритетів їхнього партнерства; вони декларують як спільні, так і відмінні підходи до розуміння глобальних проблем і практики протидії глобальним викликам, які стосуються енергетичної, продовольчої та інформаційної безпеки, протидії кліматичним змінам, подолання бідності, стимулювання інновацій та формування науково-освітнього і культурного простору.

Об'єднаними чинниками відносин країн БРІКС передусім виступають економічні інтереси та прагнення до політичного лідерства як на регіональному, так і на глобальному рівні, а суперечливими – можна вважати конкуренцію за лідерство в неформальній структурі, оскільки між країнами БРІКС існують спірні підходи до проблем розмежування державних територій, здійснення торговельних відносин, надання гуманітарної допомоги та вирішення політичної ситуації з прикордонними країнами. Значно стримує ініціативи з розширення взаємодії БРІКС наявність у його учасників внутрішньополітичних проблем, а також налаштованість окремих країн на поглиблення партнерства з США як провідним міжнародним актором.

Актуальність роботи полягає і в тому, що у вітчизняній політологічній науці наявні лише фрагментарні дослідження з політичної взаємодії країн БРІКС у межах неформального об'єднання, тому цілісне дослідження зазначеної наукової проблематики є важливим для української політології, практики міжнародних відносин і зовнішньополітичної діяльності держави. Авторський підхід до проблеми взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі ґрунтується на розумінні того, що якість системи міжнародних відносин визначається можливостями державних і недержавних акторів управляти глобальними процесами, в яких домінуватимуть пріоритети вигідного партнерства, зростатиме роль неурядових структур у вирішенні глобальних проблем постбіполярного світу. Вибір проблематики оригінального дослідження зумовлений також і тим, що Україні, яка у

двосторонньому співробітництві з країнами БРІКС має спільні інтереси щодо розвитку світової економіки, доцільно підвищувати рівень взаємодії з неформальними структурами з урахуванням геостратегічних пріоритетів держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане в рамках Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку світових процесів глобалізації», затвердженої Вченою Радою Університету протоколом № 12 від 20 червня 2011 р., і науково-дослідної теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в міжнародних інтеграційних процесах» (номер державної реєстрації 0111U007054).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є цілісне дослідження концептуального забезпечення, практики взаємодії та потенціалу країн неформального об'єднання БРІКС у сучасній системі міжнародних відносин.

Досягнення поставленої мети зумовило розв'язання таких дослідницьких завдань:

- систематизувати та поглибити концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації;
- з'ясувати класифікацію неформальних об'єднань та визначити їх роль у глобальному управлінні;
- критично розглянути та увести до політологічного дискурсу теоретичні узагальнення з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини;
- дослідити чинники структуризації БРІКС як неформального міжнародного актора та представити авторський погляд щодо політичних, економічних та безпекових чинників партнерства країн БРІКС;
- проаналізувати прикладні аспекти взаємодії країн БРІКС у сучасному світі та визначити особливості функціонування неформального об'єднання БРІКС у міжнародному середовищі;
- здійснити авторський компаративний аналіз щодо перспектив потенційного впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС).

З урахуванням зазначеної мети і завдань **об'єктом** дослідження виступає глобалізація системи міжнародних відносин, а **предметом** дослідження є структура, тенденції та перспективи взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі.

Методологія та методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження склали принципи об'єктивності, багатофакторності та системності щодо цілісного аналізу структури, тенденцій та перспектив взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі. Методологічна структура дисертаційної роботи передбачає аналіз наукової проблематики на концептуальному і прикладному рівнях. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, були використані загальнонаукові, загальнологічні та спеціальні методи дослідження, зокрема,

системний метод, який було застосовано для аналізу модифікації міжнародної взаємодії у глобальному середовищі і визначення такої альтернативної форми глобального управління як неформальні об'єднання, структурно-функціональний метод, за яким було досліджено особливості функціонування неформальних об'єднань у механізмах глобального управління та перегруповання на рівні коаліційних або інтеграційних утворень, які з різною інтенсивністю впливають на міжнародно-політичні процеси, інституційний метод, на підставі якого було виявлено політичні, економічні та безпекові чинники співпраці країн БРІКС, компаративний метод – для аналізу перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику (на прикладі Великої сімки та БРІКС), описовий метод уможливив аналіз політологічного дискурсу з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у дисертації вперше у вітчизняній політології цілісно досліджено політичні, економічні та безпекові чинники взаємодії країн БРІКС у сучасній системі міжнародних відносин та перспективи впливу неформального об'єднання на світову політику. У проведеному дослідженні:

Вперше:

- представлено авторський погляд щодо політичного, економічного та безпекового формату партнерства країн БРІКС як чинників структуризації неформального міжнародного об'єднання і встановлено, що за політичним чинником інституалізація БРІКС до рівня повноцінного інтеграційного утворення на найближчу перспективу не відбудеться через відмінності зовнішньополітичних стратегій окремих країн; за економічним чинником тенденція до становлення БРІКС як світового альтернативного економічного центру реалізується через координацію макроекономічної політики країн групи; за безпековим чинником спостерігається диференціація підходів країн об'єднання до визначення глобальних і національних викликів та загроз;

- здійснено авторський компаративний аналіз щодо перспектив потенційного впливу Великої сімки та БРІКС на світову політику і доведено, що у політичній сфері сукупний вплив країн Великої сімки на процеси глобального управління є відносно високим у порівнянні з БРІКС, в економічній сфері при наявних перевагах Великої сімки БРІКС може стати альтернативою західним економічним та фінансовим інституціям, у безпековій сфері наявні значні суперечності через різноспрямовані національні інтереси та прагнення окремих країн координувати військове співробітництво у межах неформального об'єднання;

Удосконалено:

- положення щодо модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації та обґрунтовано, що трансформаційні процеси зумовили появу неформальних об'єднань як нових акторів міжнародних відносин, що вибудовуються над державами і впливають на світову політику;

- аргументацію щодо виокремлення ключових тенденцій розвитку співробітництва країн БРІКС у системі міжнародних відносин; конкретизовано, що позитивними можна вважати значимість транснаціональних пріоритетів неформального об'єднання, а негативними – неузгодженість позицій його учасників у підходах до стратегій двостороннього і багатостороннього співробітництва БРІКС;

Набуло подальшого розвитку:

- з'ясування особливостей участі неформальних об'єднань у глобальному управлінні з погляду їхньої ролі та впливу на міжнародні відносини, на підставі чого підтверджено висновок про зміну світової політичної моделі взаємодії і зовнішнього партнерства;

- дослідження концептуальних і прикладних аспектів впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини, що зумовило уведення до вітчизняного політологічного дискурсу конкретного фактологічного матеріалу з проблеми глобальних трансформацій, пов'язаних із діяльністю неформальних акторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та практичні висновки дисертаційної праці можуть бути використані для подальших досліджень у сфері міжнародних відносин, зокрема для розгляду функціонування неформальних об'єднань та їхнього впливу на систему міжнародних відносин. Прикладний аспект роботи полягає в тому, що її результати можуть бути застосовані як у діяльності органів державної влади України, зокрема МЗС України, так і для вироблення стратегії взаємодії України з неформальними об'єднаннями на міжнародній арені. Одержано позитивний відгук від Дипломатичної академії України при МЗС України (074/2016) на впровадження результатів дослідження.

Теоретичні узагальнення, матеріали, висновки та рекомендації дисертаційної роботи також можуть бути використані й у навчальному процесі при підготовці нормативних і спеціальних курсів з міжнародних відносин та світової політики, країнознавства, теорії та практичної діяльності міжнародних організацій, міжнародної інформації, інформаційно-аналітичного забезпечення та прогнозування зовнішньої політики, інформаційної геополітики тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення наукової праці було апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науковій конференції «Міжнародна інформація: концептуальні та прикладні виміри» (19 квітня 2013 року, м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (24 жовтня 2013 року, м. Київ); II всеукраїнській науковій конференції «Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і викладання» (25–26 жовтня 2013 р., м. Львів); XI міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна» (20 березня 2014 року, м. Київ); міжвідомчій науковій конференції «США у трансформаціях сучасного світу: геополітичний вимір» (14 квітня 2014 року, м. Київ); міжвідомчому круглому столі «Регіональні інтеграційні утворення у сучасних міжнародних відносинах» (19 травня 2014 року,

м. Київ); міжвідомчому круглому столі «Безпековий вимір сучасних міжнародних відносин: політичні, економічні, інформаційні та гуманітарні аспекти» (17 червня 2014 року, м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Світове співтовариство: глобальні та регіональні виклики) (16 жовтня 2014 року, м. Київ); the scientific conference «The Ukraine crisis in the modern-day information space» (4 грудня 2014 року, Вільнюський університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Варшавський університет, Університет імені кардинала Стефана Вишинського; Вільнюс, Литва); II международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.)» (23-24 квітня 2015 року, Вітебський державний університет імені П. М. Машерова, Інститут історії Національної академії наук Білорусі, м. Вітебськ, Республіка Білорусь).

Наукові узагальнення та висновки дисертації обговорювалися на наукових семінарах, круглих столах і міжкафедральних засіданнях Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 10 наукових праць загальним обсягом 4,77 д. а.: 6 наукових статей (3,96 д. а.), з яких 5 – у фахових виданнях (1 стаття у виданні, яке входить до наукометричних баз даних) і 1 – в іноземному науковому періодичному виданні; 4 статті – опубліковані за результатами міжнародних науково-практичних конференцій.

Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 205 сторінок, в тому числі основний текст – 171 сторінка, список використаних джерел складається з 282 найменувань і займає 34 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, показано зв'язки з науковими програмами та темами, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт і предмет, методологію та методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну, практичне значення одержаних результатів і подано інформацію про апробацію та публікацію результатів дослідження.

У першому розділі – «**Теоретичні і методологічні засади дослідження**» – обґрунтовано, що сучасні дослідження процесів зміни глобального середовища і новітніх механізмів міжнародного співробітництва спрямовані на з'ясування сутності такого явища, представленого різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, що зумовлюють врахування передусім наслідків глобалізації у взаємодії державних і недержавних акторів міжнародних відносин.

Аналіз концептуальних підходів до сутності модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації уможливив висновки про те, що процеси глобалізації вплинули на зміну ролі національно-державних утворень в системі міжнародних

відносин та призвели до реструктуризації політичних акторів, серед яких впливовими у глобальному управлінні вважаються як держави і міжнародні організації, так і транснаціональні корпорації та неформальні об'єднання, координація діяльності яких буде диктуватися усвідомленою мотивацією взаємозалежності. Осмислення сутності міжнародного співробітництва на сучасному етапі глобального розвитку реалізується через поглиблення уявлень про вплив альтернативних альянсів на проблему лідерства у видимій перспективі.

Для наукового представлення проблематики дослідження у роботі використано термінологію, яка відображена у фахових розвідках щодо впливу процесів глобалізації на сучасну систему міжнародних відносин, місця та ролі суб'єктів міжнародних відносин у межах міжнародних систем та їх ієрархії, взаємодії та взаємозалежності міжнародних акторів в умовах постбіполярного світу, зокрема такі терміни, як глобалізація, політична глобалізація, глобальний розвиток, глобальне управління, міжнародна взаємодія, міжнародні актори, неформальні об'єднання, зокрема:

- глобалізація розглядається як процес інтенсифікації взаємозв'язків між різними формами організації суспільного життя, унаслідок якого посилюється взаємозалежність міжнародних акторів та з'являється нова система політичних і економічних відносин;

- політична глобалізація розуміється як комплекс взаємодій між державними та недержавними акторами міжнародних відносин, що виявляється через посилення впливу міжнародних інститутів глобального управління, стимулювання участі транснаціональних корпорацій у розв'язанні світових проблем, розширення впливу інформаційно-комунікаційних технологій на всі сфери життєдіяльності людства;

- глобальний розвиток тлумачиться як більш складний комплекс глобальних взаємодій між державними і недержавними акторами міжнародних відносин, виявляється у зростанні та посиленні впливу міжнародних інституцій в глобальному управлінні, у діяльності транснаціональних корпорацій, у розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у поглибленні комунікаційних та інформаційних потоків, у зростанні екологічних наслідків та інтернаціоналізації злочинної діяльності;

- глобальне управління розуміється як міжнародна політична взаємодія, що полягає у здійсненні управлінського, організуючого впливу на світову спільноту та означає зміну співвідношення сил у світі, переформатування глобального балансу інтересів;

- міжнародна взаємодія визначається як стан міжнародної системи, що характеризується такими зв'язками між державами, які сприяють їхньому розвитку на засадах позитивного сприйняття міжнародними акторами та характеризуються такою сумісністю інтересів і цілей, що дозволяють координувати та узгоджувати їхню діяльність при реалізації спільної мети;

- міжнародний актор тлумачиться як будь-яка суспільна одиниця, що бере участь у взаємодіях з учасниками міжнародних відносин, серед яких виокремлюють

держави, міжнародні урядові та неурядові організації, коаліції, транснаціональні корпорації, багатосторонні альянси, постійні консультаційні групи тощо;

- неформальні об'єднання визначаються як альтернативні центри сили, формування та зміцнення яких відбувається на засадах інтеграції, що сприяє об'єднанню ресурсів кількох держав, внаслідок чого формується новий актор світової політики, та на засадах поліцентричності, коли відбувається нарощування потужності вже існуючих учасників через координацію їх політики для досягнення задекларованих цілей.

Загалом, аналізу сутності впливу модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації на розвиток сучасного світу присвячені роботи як зарубіжних вчених – З. Баумана, З. Бжезинського, Д. Белла, П. Бергера, Л. Брауна, П. Бурд'є, П. Б'юкенен, Б. Вальденфельса, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, А. Гора, А. Колодка, Д. Стігліца, О. Тоффлера, Ф. Фукуями, Д. Хелда, А. Урсула, А. Уткіна, так і вітчизняних дослідників – О. Білоруса, Р. Войтович, С. Галаки, В. Головченка, І. Грицяка, Л. Губерського, С. Даниленка, М. Дорошка, Є. Камінського, А. Кобзаренка, І. Кравченко, В. Копійки, О. Коппель, В. Крушинського, В. Князева, М. Мальського, В. Манжоли, В. Матвієнка, М. Мацяха, Є. Макаренко, М. Михальченка, Т. Мотренка, І. Надольного, Г. Немирі, М. Ожевана, Б. Парахонського, О. Пархомчук, І. Піляєва, І. Погорської, Г. Почепцова, Г. Перепелиці, І. Розпутенка, В. Романової, М. Рижкова, В. Рубеля, Н. Ржевської, Ю. Скорохода, Є. Тихомирової, А. Худолія, О. Шевчука, С. Шергіна, С. Федуняка, Л. Чекаленко, Б. Юськіва, М. Юрія, В. Юрчишина, Н. Яковенко, в яких аналізуються концептуальні та прикладні аспекти глобального розвитку.

Відповідно до концептуальних підходів розглянуто класифікацію неформальних об'єднань з погляду політичних, економічних і безпекових відмінностей та можливостей впливу на міжнародну взаємодію. Неформальні об'єднання розглядалися за критеріями ролі в глобальному управлінні, формування нового міжнародного механізму та диференційованої взаємодії, що уможливило висновок про неформальне об'єднання БРІКС як ймовірну альтернативну форму глобального управління, зумовлену трансконтинентальною взаємодією країн, які прагнуть до посилення власних лідерських позицій у світі.

Зазначимо, що критеріями неформального об'єднання держав можуть бути загальні, а не географічні характеристики, зумовлені можливостями економічного співробітництва та інтенсивністю розвитку. Для таких об'єднань держав було використано класифікацію за акронімічним принципом Д. О'Ніла: МІСТ (Мексика, Індонезія, Південна Корея і Туреччина), з огляду на те, що ці країни загалом продемонстрували більш високу інвестиційну прибутковість порівняно з країнами БРІКС; МІНТ (Мексика, Індонезія, Нігерія, Туреччина) як модифікацію МІСТ; Next 11 (Бангладеш, Єгипет, Індонезія, Іран, Мексика, Нігерія, Пакистан, Філіппіни, Туреччина, Південна Корея, В'єтнам), до якої віднесено країни з високою ймовірністю перетворення національних економік поряд з БРІКС у найбільшу рушійну силу міжнародної системи XXI ст. До подібних перспективних груп можна

зарахувати TИMPs (Туреччина, Індонезія, Мексика, Філіппіни), що може сформуватись за принципами економічного партнерства; EAGLEs (Бразилія, Китай, Єгипет, Індія, Індонезія, Південна Корея, Мексика, Росія, Тайвань, Туреччина) – за принципом зростання економік країн, що розвиваються, при цьому склад учасників групи перманентно оновлюються; CIVETS (Колумбія, Індонезія, В'єтнам, Єгипет, Туреччина, Південна Африка) – як «новий БРІКС» за перспективними можливостями фінансових систем, контрольованості інфляції і привабливості ринків; SANE (Південна Африка, Алжир, Нігерія, Єгипет) – за найбільш розвинутою економікою африканських країн. Водночас до класифікації зазначених ймовірних груп відносять PIIGS (Португалія, Італія, Ірландія, Греція, Іспанія), ВІІTS (Бразилія, Індонезія, Індія, Туреччина, Південна Африка), STUCK (Південна Африка, Туреччина, Україна, Колумбія, Великобританія), які характеризуються за принципом уразливості економіки та проблемності грошово-кредитної політики. Загалом, в експертному середовищі вказують на невисокий рівень ефективності подібних за структурою до БРІКС багатосторонніх неформальних груп, ставлячи під сумнів результативність і легітимність їхньої діяльності та здатність подолати сучасні глобальні виклики.

Джерельно-документальну базу дисертаційної роботи складають наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, представлені різними академічними та науково-дослідницькими школами політології, а також монографічними дослідженнями, в яких проблеми трансформації міжнародної системи в умовах глобалізації розглядаються за пріоритетними напрямками національного характеру. Зокрема, встановлено, що значний масив теоретичного доробку щодо співробітництва у рамках БРІКС становлять: розвідки російської школи міжнародних відносин з огляду на пріоритетну зацікавленість Росії у відновленні лідерства у глобальному управлінні; окремі фундаментальні праці бразильських і китайських фахівців, а також фрагментарні дослідження індійських та південноафриканських експертів переважно щодо економічного партнерства у форматі БРІКС. Аналіз дослідженого масиву першоджерел уможливив висновки щодо комплексного підходу до міжнародної взаємодії з урахуванням специфіки проблематики і нагальних потреб неформальних об'єднань.

У другому розділі – **«Чинники структуризації об'єднання БРІКС як неформального міжнародного актора»** – досліджено політичний чинник інституалізації БРІКС, з'ясовано економічний чинник партнерства країн об'єднання і проаналізовано безпековий чинник взаємодії країн групи.

Трансформаційні зрушення, що відбуваються у сучасній системі міжнародних відносин, впливають на глобальні політичні, економічні та безпекові процеси, які одночасно з тенденціями регіоналізації зумовлюють появу нових центрів сили, здатних змінити міжнародний політичний баланс і посилити політичну інституалізацію, економічне партнерство та безпекову взаємодію неформальних об'єднань як потенційних міжнародних акторів. Наразі кожна з країн БРІКС зацікавлена у розвитку багатостороннього діалогу у форматі групи за визначеними

напрямами співробітництва, вважаючи об'єднання потенційним механізмом участі у глобальному управлінні та інструментом забезпечення національних інтересів.

Структуризація об'єднання БРІКС як неформального міжнародного актора може розглядатися у межах зустрічей політичних лідерів і галузевих високопосадовців, а також компетентних робочих груп, рад, форумів, консорціуму, які вирішують весь комплекс політичних, економічних і безпекових проблем утворення. У політичній площині – це інституалізація та організація політичних відносин, які зумовлюють створення взаємоприйнятних норм і принципів і процедур, призначених для стабілізації міжнародної взаємодії та ефективного функціонування БРІКС; в економічній площині – це партнерство БРІКС з використанням наявних ресурсів та потенціалу країн для просування конкурентоспроможності в міжнародному економічному середовищі, недопущення економічних обмежень для країн з динамічним розвитком; у безпековій площині – це розвиток військово-технологічного співробітництва, аргументація позицій щодо врегулювання регіональних і локальних конфліктів, протидії тероризму, злочинності і піратству, тобто йдеться про ймовірний альтернативний центр економічного, політичного і безпекового впливу глобального рівня.

Формами структуризації БРІКС виступають взаємозумовлені чинники, тобто рушійні сили взаємовигідної співпраці, що визначають характер та основні риси об'єднаних процесів, які враховуються усіма учасниками групи. Політичний чинник інституалізації БРІКС полягає у досягненні переваг у міжнародній взаємодії, перспективах впливу неформального об'єднання на політику інших акторів міжнародних відносин через механізми здійснення зовнішньополітичних акцій і залучення до співробітництва інших держав з урахуванням спільних інтересів. Практика політичної формалізації групи виявляється у форматі самітів, зустрічей профільних високих представників, координації позицій на сесіях ГА ООН, МВФ та Світового банку, а також на форумах Великої двадцятки, у рамках засідань робочих груп за окремими напрямами діяльності. Аналіз показав, що країни БРІКС демонструють окремішні підходи до політичної формалізації об'єднання. Так, Бразилія розглядає БРІКС як платформу для розширення свого міжнародно-політичного впливу за межами Південної Америки; РФ використовує формат БРІКС для поновлення власного геополітичного статусу та подолання внутрішньої економічної кризи за рахунок ресурсної потужності Китаю, Індії та Бразилії; Індія через участь у БРІКС намагається набути іміджу регіонального лідера; Китай розглядає формат БРІКС як інструмент для підтримки стратегії власного глобального лідерства на противагу США; ПАР прагне зберегти свої лідерські позиції на африканському континенті і стати головним посередником у врегулюванні конфліктів на материку.

Економічний чинник партнерства БРІКС виявляється через зовнішні і внутрішні аспекти взаємодії: до зовнішніх – відносимо прагнення щодо реформування світової фінансово-економічної архітектури для поліпшення міжнародної торгівлі та інвестиційного клімату, стримування торгового

протекціонізму і забезпечення розширеного доступу на ринки третіх країн; до внутрішніх – підписання економічних угод про створення і функціонування банку розвитку БРІКС, меморандуму про взаєморозуміння у сфері співпраці між установами з питань кредитування експорту та страхування експортних кредитів країн, узгодження стратегії економічного співробітництва країн БРІКС і загальних принципів поглиблення економічного партнерства країн БРІКС, договору про створення пулу умовних валютних резервів БРІКС, а також операційної угоди між центральними банками країн БРІКС. Так, стратегія економічного партнерства БРІКС може слугувати платформою для практичної взаємодії структурних одиниць самого об'єднання, зокрема через такі діючі механізми, як банк розвитку, ділова рада, діловий форум і рада експертних центрів країн БРІКС. Роль банку розвитку БРІКС виявляється у паритетному управлінні на основі принципів банківської діяльності: передбачається, що банк залучатиметься до координації валютно-фінансової співпраці між країнами БРІКС і доповнюватиме зусилля багатосторонніх і регіональних фінансових установ у сфері глобального розвитку. Дослідження показало, що за економічним чинником спостерігаються розбіжності у відносинах між країнами БРІКС, пов'язані з політикою Китаю зміцнити конкурентну позицію національної грошової одиниці юань, активними діями Росії щодо втілення ідеї про створення Єдиного економічного простору, існуванням територіальних суперечок між Індією і Китаєм, які негативно впливають на поглиблення співпраці у форматі БРІКС.

Безпековий чинник взаємодії БРІКС виявляється у використанні форуму як інструменту для зміцнення міжнародного впливу країн групи, три з яких входять до ядерного клубу, як діяльності щодо забезпечення миру і стабільності, заснованої на принципах суверенітету і територіальної цілісності інших держав, міжцивілізаційного взаєморозуміння. Встановлено, що серед країн БРІКС не існує однозначного лідера, який би формував принципи спільної безпекової політики, оскільки на лідерство претендують різні держави об'єднання, тому країни БРІКС здійснюють самостійну політику безпеки, наголошуючи на принципах національного суверенітету, що передбачає незалежність безпекових стратегій кожної країни у військово-політичній сфері. Важливим для характеристики безпекової політики групи БРІКС став аналіз позицій кожної з країн щодо актуальних проблем міжнародної і національної безпеки, зокрема:

- Бразилія наполягає на необхідності розвивати стратегічні напрями діяльності об'єднання БРІКС, серед яких військово-політична, фінансово-економічна, інформаційна, екологічна та культурна безпека; підтримує міжнародні пропозиції щодо значного обмеження подальшого розвитку ядерних технологій в країнах, які ними володіють, що суперечить намірам Росії, Китаю та Індії; виступає за поглиблення політико-економічної інституалізації об'єднання БРІКС та формування на основі групи єдиного підходу до майбутнього світового економічного та політичного порядку, в якому Бразилія зможе посилити власний міжнародний вплив;

- Росія прагне сформувати на платформі БРІКС систему неформальних механізмів політичного, економічного і безпекового рівня, покликаних посилити координацію між країнами; забезпечити спадкоємність діяльності об'єднання при ротації головування; активізувати діалог держав БРІКС щодо нових шляхів і форм співпраці; розробити довгострокову стратегію розвитку БРІКС; розпочати діалог щодо можливої інституалізації БРІКС; розвивати зовнішні зв'язки об'єднання з країнами, що розвиваються, спеціалізованими установами системи ООН, а також з регіональними організаціями;

- Індія виступає за розширення співробітництва у рамках об'єднання БРІКС через внутрішні формати, зокрема через поглиблення тристоронньої взаємодії Росія–Індія–Китай та розвиток співробітництва в рамках механізму ІБСА (Індія–Бразилія–ПАР);

- Китай розглядає групу БРІКС як інструмент розширення участі держави в міжнародних відносинах, а не як безпековий формат, що уможливує реформування міжнародної системи і посилення міжнародно-політичної взаємодії держави;

- ПАР розглядає БРІКС не тільки як економічне об'єднання, але й як потенційну міжнародно-політичну силу, що дозволить підтримувати відносини з традиційними геополітичними акторами, розвивати новітні зв'язки з іншими країнами та поглибити співпрацю об'єднання з країнами африканського континенту через реалізацію галузевих проектів групи.

Встановлено, що група БРІКС стримано висловлюється щодо зовнішньополітичних дій кожної країни через брак спільних цілей таких різних і геополітично розсіяних акторів, проте БРІКС намагається подолати внутрішні виклики через об'єднання на тлі антизахідної риторики і протистояти спробам ізолювати одного з її учасників. Одним з аспектів співпраці також визначено участь країн БРІКС у безпековому дискурсі в рамках ООН, проте перспективи поглиблення взаємодії у безпековій сфері залежать насамперед від узгодженості позицій, які наразі характеризуються диференційованим підходом до захисту національних інтересів, існуванням територіальних суперечок та співпрацею з іншими геополітичними центрами сили.

Третій розділ – «**Прикладні аспекти взаємодії країн БРІКС у сучасному світі**» – присвячено критичному аналізу прикладних аспектів взаємодії країн БРІКС у сучасному світі.

Аналіз тенденцій і практики співробітництва країн БРІКС уможливив виокремлення потенційних напрямів, пов'язаних, по-перше, зі стабілізацією фінансово-економічної взаємодії учасників групи, по-друге, з поступовим уповільненням співпраці і формальною взаємодією на рівні періодичних самітів, по-третє, з перетворенням об'єднання у міжнародну міжурядову організацію на основі засновницького договору. У межах окреслених тенденцій простежуються позитивні та негативні сценарії розвитку об'єднання БРІКС, які залежать від таких чинників, як ефективність включення групи у міжнародну співпрацю, реалізація стратегічних і

поточних програм щодо подальшого партнерства та ресурсний потенціал кожної з країн і об'єднання загалом.

З огляду на виявлені тенденції більш перспективними для практичної реалізації у форматі БРІКС можна вважати такі, як інструментарій дискусійної платформи, поглиблення економічного співробітництва, потенційна політична інституалізація БРІКС або розпад ініціативи. Практика взаємодії країн групи БРІКС також здійснюється у паралельних форматах РІК (Росія, Індія, Китай), ІБСА (Індія, Бразилія, ПАР) та BASIC (Бразилія, ПАР, Індія, Китай), які були використані для формування БРІКС та його подальшої структуризації. При цьому взаємодію на рівні РІК можна вважати розбалансованою внаслідок існування диспропорцій між політичними відносинами і торговельно-економічними інтересами країн, виключення із взаємодії китайсько-індійського вектору, що характеризується суперечливістю та складністю порівняно з китайсько-російськими і російсько-індійськими відносинами. Тому практична взаємодія країн РІК відбувається переважно на двосторонній основі щодо постачання російської зброї до Індії та Китаю, надходження індійських і китайських технологій та інвестицій до Росії, а також подолання тристоронніх соціогуманітарних проблем. Відзначимо, що країни ІБСА мають позитивний досвід тристоронньої співпраці, враховуючи цілісне бачення політичної, економічної, безпекової та соціокультурної взаємодії країн Півдня. Діяльність групи BASIC спрямована на досягнення збалансованого урахування інтересів країн, що розвиваються, та розвинених держав щодо протидії кліматичним змінам. Можна вважати, що об'єднання БРІКС складається з декількох міжнародних коаліцій, які були сформовані попередньо для вирішення політичних, безпекових, економічних та екологічних проблем і які продовжують функціонувати, оскільки забезпечення передусім національних інтересів у форматі БРІКС впливає на процеси його формалізації.

Крім того стратегією розвитку групи БРІКС передбачається перспективна взаємодія за осями БРІКС–Азія, БРІКС–Південна Америка та БРІКС–Африка насамперед на експертно-аналітичному, а згодом і на політико-економічному рівні з метою вирішення регіональних проблем, диверсифікації відносин і модифікації партнерства, підвищення рівня інвестування та спільного товарообігу між країнами об'єднання, зміцнення фінансового становища банку розвитку БРІКС і нарешті ініціювання діалогу з трансконтинентальною інтеграцією. Експертні кола країн БРІКС розглядають співпрацю у рамках формату як можливість закріплення власного регіонального або світового лідерства на противагу США–ЄС, так і вирішення проблем захисту і підтримки національних інтересів, тому поступово здійснюють реорганізацію БРІКС та створюють формалізовані інституції, переважно, в економічній сфері. Практика двосторонніх відносин у форматі БРІКС уможлиблює визначення спільних і відмінних позицій сторін щодо перспектив співробітництва. Оскільки взаємодія країн на двосторонньому рівні передбачає співпрацю кожної країни БРІКС з чотирма партнерами (Бразилія–РФ, Бразилія–Індія, Бразилія–Китай, Бразилія–ПАР, РФ–Індія, РФ–Китай, РФ–ПАР, Індія–Китай, Індія–ПАР, Китай–

ПАР), більшість проектів реалізується саме на рівні двосторонніх відносин, хоча відзначається взаємозалежність і взаємний вплив між багатостороннім форматом і двосторонньою платформою взаємодії. Встановлено, що двостороннє співробітництво країн БРІКС передбачає як активні формати торговельно-економічної та інвестиційної взаємодії (Бразилія–РФ, Бразилія–Індія, Бразилія–Китай, Бразилія–ПАР, РФ–Індія, РФ–Китай, Індія–Китай, Індія–ПАР, Китай–ПАР), так і недостатньо розвинені двосторонні зв'язки в сфері реалізації спільних економічних проектів (РФ–ПАР). Розбіжності у двосторонньому партнерстві країн групи БРІКС спостерігається за осями Китай–Індія, Китай–РФ, Індія–РФ та Бразилія–Китай. Зокрема, за віссю Китай–Індія ключовими суперечностями співробітництва є конкуренція за експортні ринки, контроль над ринками збуту і джерелами енергоносіїв, політико-економічне домінування у Центральній і Південно-Східній Азії, спірні індійські території, на які претендує Китай, незалежність Тибету, взаємодія Китаю і Пакистану у сфері військових технологій і співробітництво Індії та США, особливо у сфері інформаційно-комунікаційних технологій військового призначення та атомної енергетики. Сучасний стан двосторонніх відносин за віссю Китай–РФ, враховуючи триваючу торговельно-економічну та демографічну експансію Китаю в Росію, не відповідає зовнішньоекономічним інтересам РФ з огляду на різницю торговельного балансу і спричинює певні диспропорції економічного співробітництва. За віссю двостороннього співробітництва Індія–РФ проблемною вважається періодична інтенсифікація американсько-індійських відносин, що стосується участі Індії у реалізації регіональних геополітичних ініціатив США «Новий шовковий шлях», «Велика Центральна Азія» і в американських проектах в Афганістані. Натомість Індія не сприймає інтенсивність російсько-пакистанської взаємодії передусім у військово-технічній сфері. За віссю Бразилія–Китай суперечливою є структура двосторонньої торгівлі, яка стосується незбалансованого експорту–імпорту і вирішується не у двосторонньому форматі, а в межах СОТ.

Проблеми інституціалізації країн БРІКС можуть бути подолані за допомогою ініціювання однією з країн-учасниць процесів розширення формату політико-економічної діяльності або через загострення відносин з країнами Європи та США, коли співпраця у рамках об'єднання стане єдиною політичною, фінансовою або торговельною альтернативою зовнішньополітичної діяльності. У перспективі можна спрогнозувати такі сценарії розвитку геополітичних прагнень країн-учасниць, як поглиблення інтеграційної взаємодії у рамках БРІКС, ініційованих російською стороною; неможливість здійснення економічної інтеграції країн БРІКС внаслідок загострення внутрішнього політико-економічного становища у РФ; часткове самовідсторонення Китаю від глибоких перетворень у рамках БРІКС задля збереження балансу сил на рівні США–ЄС–Китай та недопущення одноосібного лідерства РФ; зовнішнього ініціювання загострення економічних або територіальних відносин між країнами утворення БРІКС задля недопущення консенсусу в рамках формату.

Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань на світову політику, на прикладі країн БРІКС та країн Великої сімки, засвідчив, що за індексом політичної глобалізації серед країн Великої сімки найбільш політично глобалізованими виявилися Франція та Італія, які відповідно посідали 1 та 2 місце в світі упродовж 2009–2015 рр., а найменш залученими до участі у світових політичних взаємозв'язках до 2012 р. залишалась Велика Британія, що мала рейтингові позиції від 77 до 90 місця, проте з 2013 р. найнижчі позиції займає Японія (відповідно від 28 до 34 місця) серед 208 країн світу. Серед країн БРІКС, найбільш включених у процеси політичної глобалізації, були Бразилія та Індія, які стабільно упродовж зазначеного періоду спочатку входили до двадцятки країн світу, тоді як з 2013 р. Бразилія входить до десятки глобалізованих країн, займаючи 8 позицію. Відповідно ПАР, Китай та Росія знаходяться на середньовисокому рівні політичної глобалізації серед 208 країн, займаючи від 34 до 48 позиції у рейтингу, при цьому найменш включеною до міжнародно-політичної взаємодії серед країн БРІКС була і залишається Росія, яка протягом семи років займала від 42 (2009) до 48 (2015) місця серед усіх країн світу. Таким чином, за проаналізованими рейтингами країни Великої сімки значно переважають рейтинги країн БРІКС, що свідчить про більший вплив «сімки» на світову політику.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження взаємодії країн БРІКС у постбіполярному світі та з'ясування структури, тенденцій та перспектив об'єднання у сучасній системі міжнародних відносин зроблено такі висновки:

1. На початку ХХІ століття трансформація міжнародної системи, зумовлена впливом процесів глобалізації на формування постбіполярного світу, призвела до переосмислення концептуальних і методологічних засад міжнародної взаємодії у політичній, економічній та безпековій сферах, до з'ясування чинників взаємовпливу глобального розвитку на формування неформальних структур глобального управління, диференціації пріоритетів світової, регіональної і національної політики для ключових акторів у глобальному середовищі. Сучасні дослідження новітніх механізмів міжнародного співробітництва ґрунтуються на осмисленні об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовлюють врахування наслідків глобалізації у взаємодії державних і недержавних акторів міжнародних відносин і формують концептуальні підходи до модифікації міжнародної взаємодії, серед яких виокремлюють – біфуркаційний, еволюційний і критичний. За біфуркаційним підходом зміна принципів міжнародної взаємодії відбувається завдяки глобалізації, оскільки саме глобалізація сприяє реструктуризації міжнародних відносин, і як наслідок виникає взаємозалежність політичних та економічних інтересів, яка може призвести до якісного структурування глобального середовища залежно від зміни параметральних характеристик міжнародного співробітництва. За еволюційним

підходом модифікація міжнародної взаємодії розглядається як процес еволюції світового порядку, суспільства та світової економіки, що потребує від міжнародної спільноти поступової адаптації до більш взаємозалежного і нестабільного світу. За критичним підходом інтегрований світ узалежнюється від політичних авторитарних режимів та від злочинних і терористичних угруповань, що призводить до їх втручання у критичні системи життєдіяльності держав, впливаючи на їх функціонування.

Авторський концептуальний підхід полягає у розгляді модифікації міжнародної взаємодії з погляду впливу глобалізації на формування сучасної системи міжнародних відносин та участі в глобальному управлінні неформальних міжнародних акторів. Водночас появу неформальних об'єднань серед сукупності міжнародних акторів можна кваліфікувати як прояв модифікації міжнародної взаємодії, як формування альтернативної форми глобального управління, як ускладнення ієрархії суб'єктів міжнародних відносин. Зокрема неформальне об'єднання БРІКС характеризується проявом глобальної взаємодії країн, які розташовані на різних континентах, мають різну культурну спадщину, але прагнуть до посилення лідерських позицій в світі. У форматі БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР) передусім досягаються взаємні економічні інтереси і стратегії конкуренції з провідними міжнародними акторами США та ЄС, здійснюються спроби впливати на міжнародну політику та безпеку.

2. Аналіз сутності та ролі неформальних об'єднань уможливив виокремлення концепцій глобального управління, за якими передбачається створення інституцій, покликаних найбільш адекватно відповідати новим викликам світового прогресу, або модифікація діяльності існуючих міжнародних організацій. Зокрема, виділяються такі концепції, як світовий уряд, трансформація системи ООН, політичне глобальне управління, корпоративне глобальне управління та конструктивна глобальна взаємодія, які стосуються формування єдиної глобальної політичної влади, трансформації міжнародних інститутів ООН, зростання впливу провідних міжнародних акторів у глобальному управлінні, залучення транснаціональних корпорацій або міжнародних неурядових організацій до реалізації стратегії глобального розвитку, багатостороннього діалогу зацікавлених акторів.

За існуючою класифікацією неформальних об'єднань, які розглядаються за такими критеріями, як критерій ролі у глобальному управлінні, критерій формування нового міжнародного механізму та критерій диференційованої взаємодії, виділяють міждержавні параорганізації (Велика сімка, Велика двадцяти, БРІКС, ІБСА, Паризький клуб країн-кредиторів), міжнародні неурядові регулярні форуми в сфері економіки (Всесвітній економічний форум, Всесвітній соціальний форум антиглобалістів, платформа G-Global) і товариства провідних політиків, державних діячів, бізнесменів та експертів (Римський клуб, Лондонський клуб, Більдерберзький клуб, Тристороння комісія). До параорганізацій відносять і неформальне об'єднання БРІКС, яке визначається як модель майбутнього

світоустрою на основі спорідненого бачення перспектив глобального розвитку, тобто як формат партнерства держав з економіками, що найбільш динамічно розвиваються на даний час. Враховуючи, що країни БРІКС володіють достатнім політико-економічним потенціалом, який може сприяти взаємному економічному зростанню, поглибленню взаємовигідної взаємодії у межах двостороннього співробітництва між Росією, Китаєм, Бразилією, ПАР та Індією, потенційна інституціоналізація БРІКС може вплинути не лише на відносини між країнами «п'ятірки», але й на трансформацію глобального управління.

3. Політологічний дискурс з проблеми впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини уможливив теоретичні узагальнення, які стосуються визначення пріоритетів їх діяльності з огляду на спільні і відмінні особливості, що зумовлюється відповідними політичними позиціями міжнародних акторів, які формують такі об'єднання, різними пріоритетами забезпечення національних інтересів та різним рівнем економічного розвитку. Вплив неформальних об'єднань на міжнародні відносини зумовлює визначення стратегій їх співпраці щодо формування альтернативного центру глобального управління як відображення закономірностей зростання країн з динамічною економікою і прагнення до лідерства як на регіональному, так і в перспективі на глобальному рівні.

Функціонування групи БРІКС відображає об'єктивну тенденцію до формування багатопольярної системи міжнародних відносин і посилення економічної взаємозалежності міжнародних акторів, оскільки внаслідок розбалансованості світової економіки та політики в умовах асиметричної глобалізації у сучасній міжнародній системі динамічно з'являються неформальні об'єднання типу БРІКС, які надають потенційні можливості для взаємовигідної взаємодії в політичній, економічній та фінансовій сфері, впливають на реформування системи міжнародної безпеки, а також прагнуть до лідерства як на регіональному, так і глобальному рівні.

Останнім часом простежується тенденція зміни дискурсу щодо позитивних перспектив розвитку БРІКС, зумовлена причетністю Росії до української кризи та введенням економічних санкцій і фінансових обмежень проти країни з боку провідних міжнародних акторів. Крім того, вказується на низький потенціал перетворення БРІКС у повноцінну структуру глобального управління через проблеми політичної інституціоналізації, зростаючої економічної конкуренції та розбіжностей у підходах до координації ініціатив у сфері зовнішньої політики та безпеки. На авторський погляд, сучасний стан розвитку групи БРІКС можна оцінити передусім як політику співпраці на двосторонньому рівні, враховуючи, що подальше підвищення ролі і впливу БРІКС на міжнародній арені залежить саме від взаємовідносин між учасниками групи і від економічного та політико-дипломатичного наповнення взаємодії між ними.

4. Дослідження процесів структуризації БРІКС як неформального міжнародного актора зумовило висновки про подальше поглиблення взаємодії Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР, що може розглядатися як нагальна потреба учасників групи у підтримці національних інтересів і як необхідність інтенсифікації

співробітництва у форматі об'єднання. При цьому встановлено, що політичний чинник стосується поглиблення взаємодії з державами, що не входять до БРІКС, а також з міжнародними організаціями та форумами за перспективними напрямками діяльності; економічний чинник свідчить про стратегію БРІКС щодо формування світового альтернативного економічного центру, координації макроекономічної політики та підвищення стійкості до зовнішніх економічних трансформацій, вирішення проблеми бідності, безробіття та соціальної залученості, прискорення інноваційного економічного розвитку на основі новітніх технологій; за безпековим чинником спостерігається тенденція до переваг національних стратегій країн БРІКС перед спільними ініціативами підтримки міжнародного миру і стабільності.

Результати зустрічей на високому рівні, які зумовлюють розробку концепцій сталого та інклюзивного розвитку, нових моделей і підходів до використання потужностей економік країн групи, посилення практики трансконтинентальної та регіональної діяльності, формування окремих механізмів взаємодії, зокрема ради експертних центрів БРІКС, ділової ради, експертних груп з питань торгівлі та економіки, міжнародної інформаційної безпеки, науки і техніки, банку БРІКС, громадянського форуму тощо, свідчать про розвиток БРІКС і його можливу трансформацію у повноформатний механізм поточної та довгострокової координації з широкого кола проблем світової економіки та політики.

5. Прикладні аспекти взаємодії країн БРІКС розглядаються крізь призму альтернативних позицій щодо подальших перспектив групи – від поступового перетворення БРІКС у новий тип міжнародного об'єднання, характерного для інтеграційних регіональних угруповань, до припинення функціонування БРІКС через невідповідність реалій головному критерію (країни з високими темпами економічного зростання), за якими було виокремлено утворення. Водночас проведений аналіз уможливив висновок щодо зовнішньої та внутрішньої групи інтересів країн БРІКС, які реалізуються на практиці. До спільних зовнішніх інтересів відносять проблеми реформування сучасної системи міжнародних відносин, формування поліцентричного світопорядку, зміцнення ролі ООН як основної міжнародної інституції з підтримки глобальної безпеки в усіх її проявах, посилення ролі країн, що розвиваються, у впливових міжнародних організаціях, поглиблення міжцивілізаційного діалогу для зростання геополітичної ідентичності БРІКС, розвитку публічної дипломатії з метою позиціонування країн БРІКС у міжнародному інформаційному просторі та подолання сформованих на Заході негативних стереотипів щодо політики країн групи. Спостерігаються спільні позиції країн БРІКС щодо переформатування міжнародної фінансово-економічної системи, оскільки вони стосуються економічного впливу країн, що розвиваються, на прийняття рішень базових міжнародних фінансових організацій. До розбіжностей зовнішньополітичних інтересів країн БРІКС відносять позицію Китаю щодо групи країн, які не мають статусу постійних членів Ради Безпеки (Бразилія, Індія, ПАР), зокрема найбільш опозиційну до Індії, для якої постійне членство сприймається як важливий зовнішньополітичний імператив. Відсутній консенсус щодо проблеми

кліматичних змін, оскільки позиція Росії збігається з підходами розвинених країн і полягає у визнанні обмеженого впливу розвинених економік на зміни клімату, а інші країни БРІКС виступають за рівну відповідальність усіх груп країн щодо проблеми глобального потепління. Суперечності спостерігаються і у сфері використання енергетичних ресурсів, оскільки Росія, Бразилія і ПАР зацікавлені у підтримці високих цін на енергоносії, а Китай та Індія з позиції забезпечення своїх економічних інтересів працюють на зниження цін на енергетичні ресурси.

Що стосується єдності інтересів щодо внутрішнього розвитку групи БРІКС, то можна виокремити таку практику партнерства, як галузеве співробітництво, участь як у форматі БРІКС, так і у паралельних форматах РІК, ІБСА та BASIC для використання потенціалу багатосторонньої взаємодії. Натомість до проблем з внутрішнього розвитку групи БРІКС відносять різні позиції країн щодо створення повноформатного секретаріату об'єднання, особливі підходи до процесу інституціоналізації групи і прийняття статуту як основоположного документу формалізації БРІКС.

6. Компаративний аналіз перспектив впливу неформальних об'єднань Великої сімки та БРІКС на світову політику здійснювався за такими міжнародними рейтингами як рівень глобалізації країн, верховенство права, сприйняття корупції, свобода преси та розвиток електронного урядування, рівень валового внутрішнього продукту та валового національного доходу на душу населення, конкурентоспроможність країн світу, рівень економічної свободи, рівень умов ведення бізнесу та залучення прямих іноземних інвестицій, індекс миролюбності, продовольчої безпеки, розвитку мережі Інтернет та інновацій. Авторське дослідження показало, що рейтинги країн БРІКС та Великої сімки за досліджуваними критеріями є нерівноцінними: зокрема, за показниками рівня політичної, економічної та соціальної глобалізації, верховенства права, поширення корупції, свободи преси та розвитку електронного урядування до країн-лідерів належать країни Великої сімки, тоді як об'єднання БРІКС або займає середні позиції або за такими критеріями, як верховенство права, поширення корупції та свобода преси, займає майже найнижчі позиції серед країн світу. Таким чином, у міжнародній взаємодії сукупний вплив країн Великої сімки є значно вищим, ніж вплив БРІКС. Водночас проведене дослідження показало посилення сумарного впливу країн БРІКС на регіональні процеси, а також на загострення протистояння між західними країнами та країнами БРІКС.

Перспективи формалізації БРІКС як глобального актора оцінюються посередньо, оскільки для зміни існуючої мережі глобальних політичних, безпекових та економічних інститутів країнам об'єднання доведеться стати центром коаліції країн, що розвиваються, які дотримуються позицій нейтралітету і надають перевагу розвитку двостороннього співробітництва. Відсутність ідеологічної та політичної основи БРІКС уможливорює його представлення як дискусійного форуму, а в економічній сфері як можливого центру з регіональними векторами впливу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у наукових фахових виданнях України:

1. Зайцева М. В. БРІКС як сучасна форма політичної взаємодії у системі міжнародних відносин / М. В. Зайцева // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К. : ІМВ, 2013 – Вип. 114., Ч. II – с. 39–43
2. Зайцева М. В. Геополітичні перспективи об'єднання БРІКС / М. В. Зайцева // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К. : ІМВ, 2014 – Вип. 121., Ч. I – с. 98–106
3. Зайцева М. В. Концепт міжнародної безпеки у стратегії країн БРІКС / М. В. Зайцева // Нова парадигма: Журнал для наукових праць – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 123. – с. 155–165
4. Зайцева М. В. Концепції впливу глобалізації на міжнародні відносини [Електронний ресурс]. / М. В. Зайцева // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2015. – № 9. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/current

у наукових фахових виданнях України,

які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Зайцева М. В. Політико-економічна модель взаємодії країн БРІКС: тенденції та перспективи / М. В. Зайцева // Економічний часопис. – 3-4(2)'2014 – с. 12–15

в іноземних виданнях:

1. Zaitseva Mariia. Information and security components of the Russian foreign policy / Mariia Zaitseva // Informacijos mokslų. – Vilnius University, 2014. – Vol. 70. – p. 58–68

опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Зайцева М. В. Вплив процесів глобалізації на формування постбіполярної системи міжнародних відносин / М. В. Зайцева // Матеріали міжнародної наукової конференції «Міжнародна інформація : концептуальні та прикладні виміри». – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013 – с. 202–203
2. Зайцева М. В. Вплив глобальних інформаційних потоків на співробітництво країн БРІКС / М. В. Зайцева // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції «Україна в системі глобального інформаційного обміну : теоретико-методологічні аспекти дослідження і викладання». – Л., 2013 – с. 130–134
3. Зайцева М. В. Участь регіональних лідерів у світових інтеграційних процесах, на прикладі країн БРІКС / М. В. Зайцева // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми міжнародних відносин». – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013 – Ч. II. – с. 139–141

4. Зайцева М. В. Влияние неинституциональных структур глобального управления на систему международных отношений/ М. В. Зайцева // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.): материалы II международной научно-практической конференции, Витебск, 23-24 апреля 2015 г. / Вит. гос. ун-т.; редкол. : А.П. Косов (отв. ред.) [и др.]. – Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2015. – с. 16–19.

АНОТАЦІЯ

Зайцева М. В. Взаємодія країн БРІКС у постбіполярному світі: структура, тенденції, перспективи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2015.

Дисертаційну роботу присвячено цілісному концептуальному аналізу модифікації міжнародної взаємодії в умовах глобалізації, визначенню чинників структуризації об'єднання БРІКС як неформального міжнародного актора та з'ясування прикладних аспектів взаємодії країн БРІКС у сучасному світі.

Робота ґрунтується на узагальненні теоретичних і методологічних підходів до проблем впливу неформальних об'єднань на міжнародні відносини, визначенні авторської позиції щодо політичних, економічних та безпекових чинників партнерства країн БРІКС, дослідженні тенденцій та практики функціонування неформального об'єднання у міжнародному середовищі. У роботі представлено авторське емпіричне дослідження щодо перспектив потенційного впливу неформальних об'єднань на світову політику, на прикладі Великої сімки та БРІКС, та встановлено, що у політичній сфері сукупний вплив країн Великої сімки на процеси глобального управління є відносно високим у порівнянні з БРІКС, в економічній сфері при наявних перевагах Великої сімки БРІКС може стати альтернативою західним економічним та фінансовим інституціям, у безпековій сфері наявні значні суперечності через різноспрямовані національні інтереси та прагнення окремих країн координувати військове співробітництво.

Ключові слова: глобалізація, неформальні структури глобального управління, БРІКС, Бразилія, РФ, Індія, Китай, ПАР.

АННОТАЦИЯ

Зайцева М. В. Взаимодействие стран БРИКС в постбиполярном мире: структура, тенденции, перспективы. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных системы и глобального развития. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2015.

Диссертационная работа посвящена целостному концептуальному анализу модификации международного взаимодействия в условиях глобализации, определению факторов структуризации объединения БРИКС как неформального

международного актора и выяснению прикладных аспектов взаимодействия стран БРИКС в современном мире.

Работа основывается на обобщении теоретических и методологических подходов к проблемам влияния неформальных объединений на международные отношения, определении авторской позиции относительно политического, экономического факторам партнерства стран БРИКС, а также в сфере безопасности, исследовании тенденций и практики функционирования неформального объединения в международной среде. В работе представлены авторское эмпирическое исследование перспектив потенциального влияния неформальных объединений на мировую политику, на примере Большой семерки и БРИКС, и установлено, что в политической сфере совокупное влияние стран Большой семерки на процессы глобального управления является относительно высоким по сравнению с БРИКС, в экономической сфере при имеющихся преимуществах Большой семерки БРИКС может стать альтернативой западным экономическим и финансовым институтам, в сфере безопасности существуют значительные противоречия вследствие существования разнонаправленных национальных интересов и стремления отдельных стран координировать военное сотрудничество.

Ключевые слова: глобализация, неформальные структуры глобального управления, БРИКС, Бразилия, РФ, Индия, Китай, ЮАР.

ANNOTATION

Zaitseva M. V. The interaction of the BRICS in the post-bipolar world: structure, trends, prospects. – Manuscript.

The thesis for Ph.D. degree on speciality 23.00.04 – political problems of international systems and global development. – Taras Shevchenko National University of Kyiv MES Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis are a conceptual analysis of modifications of international cooperation in the context of globalization devoted, structuring factors of the BRICS as an international actor defined and applied aspects of the BRICS interaction in the world analyzed.

The paper is based on a synthesis of theoretical and methodological approaches to the informal associations influence on international relations, determine the author's position on political, economic and security factors of the BRICS partnership, research trends and practices of the informal association in an international area. The paper presents the author's study on the prospects of the potential impact of the G-7 and the BRICS on the world policy and it found that in the political sphere the cumulative effect of the G-7 on the processes of global governance is relatively high compared to the BRICS, in economic area in the existing G-7 advantages BRICS could become an alternative to Western economic and financial institutions, in the security sector it presents significant contradictions through multidirectional national interests and aspirations of individual countries to coordinate military cooperation.

An investigation of structuring the BRICS as an international actor predetermined conclusions on further strengthening cooperation Brazil, Russia, India, China and the South Africa which could be seen as an urgent need for members of the group in support of national interests and a need for intensification of cooperation in the format of association. It established that the political factor concerning strengthening cooperation

with countries outside the BRICS, as well as with international organizations and forums in promising areas of activity; economic factor indicates the BRICS strategy on forming an alternative world economic center, coordination of macroeconomic policies and enhance resilience to external economic transformations, the problem of poverty, unemployment and social engagement, accelerate innovative economic development based on new technologies; contemporary security factor for the trend of the advantages of national strategies within the BRICS joint initiatives to maintain international peace and stability.

As for the unity of interests on internal development of BRICS, we can distinguish the practice of partnership as sectoral cooperation, as part of BRICS format and in parallel format RIC, IBSA and BASIC to exploit the potential of multilateral cooperation. In contrast to the problems of internal development of BRICS countries include different positions to create full-length secretariat of the association, special approaches to the process of institutionalization and adoption of the statute.

The comparative analysis of prospects for the impact of the BRICS and the G-7 on the world policy realized for such international ratings of the level of globalization, rule of law, the perception of corruption, press freedom and the development of e-government, the level of gross domestic product and gross national income per capita, competitiveness of countries, the level of economic freedom, the level of business and foreign direct investment, index peace, food security, development and innovation on the Internet. Author's study found that the ratings of the BRICS and the G-7 are unequal. The G-7 is in the lead for such international ratings as the political, economic and social globalization, rule of law, corruption, press freedom and the development of e-government whereas the BRICS occupies the middle or the lowest position for such criteria as the rule of law, corruption and freedom of the press. Thus, the cumulative effect of international cooperation the G-7 is much higher than BRICS. However, this study showed a total gain of BRICS influence on regional processes, as well as aggravation of confrontation between Western countries and BRICS.

Prospects for the formalization of BRICS as a global actor evaluated indirectly because changing the existing network of global political, security and economic institutions of countries associations have become the center of a coalition of developing countries who hold positions of neutrality and prefer bilateral cooperation. The lack of ideological and political basis BRICS enables its representation as a discussion forum or as a possible regional center in the economy.

Keywords: globalization, informal structures of global governance, BRICS, Brazil, Russia, India, China, South Africa.

Підписано до друку 26.04.2016 р. Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,8

Наклад 100. Зам. 277

Відділ оперативної поліграфії

Центру Міжнародної освіти

227-12-75, 227-37-86
